

BÖCKER 1968 AV SvD — MEDARBETARE

IVAR ANDERSSON

Åsyna vittne

Människor och händelser i pers. o. politik 1914-40

"Ivar Anderson har en snabb pennan som hjälper läsaren att fånga denna tid med sin känd... Det finns många snabba och tuffa porträtt i boken och intryck per de också en bild av författaren, gamla sitt bland med en politisk kavaljör."

Harald Wiström i GT/NORSTEDTS

KAI CURRY-LINDAHL

Fjäll och savann

Natur och naturvärld världen runt. Fyllt med begåvade naturfotografier, som bildar den rika bakgrunden till författarens synpunkter på människans roll som en del av naturen och världens i den. Inb. 44:50

NATUR OCH KULTUR

NILS-ERIK LANDELL

Fageldödd fiskhot kvicksilver

Redogörelse för kvicksilverföroreningen av land och sjö i Sverige. Den svenska debatten. De åtgärder som myndigheterna vidtagit. Orsaker och angreppsbok.

ADLIS AKTUELLT/BONNIERS

WILHELM SJÖSTRAND

Pedagogiska grundproblem i historisk belysning

En modern pedagogisk historia som ger både den kulturella utvecklingen och en systematisk framställning av de pedagogiska huvudproblemen.

GLEERUTS

AXEL WALDEMARSON

Kampen om regeringsmakten

En opartisk, skönlit sammanfattning av orientering om teknisk och politisk inför 1968 och 1970 års val. Pris Inb. 18:—

NORSTEDTS

GRETA BOLIN CORINNA

Livet i leksskolan

Detta är en bok om den allvarsamma leken, sådan den bedrivs i förskola och daghem, och som är en så mycket om både stora och små människor. Charmfulla illustrationer av Fibben Hald.

RABEN & SJÖGREN

GUNNAR FALK

Furstgossen

Med fin psykologisk insikt och ett klart och följt samspel här författaren följt samman stycken av en människas barndom och delar av hans vuxna liv till en spänningsfylld enhet.

RABEN & SJÖGREN

STAFFAN LINDEN

Då så jag till magistern

Svenska religiösa litteratur — det är han som står "solfarna" i Svenska Dagbladet och Röror i Radio — har samlat ihop historiska fakta och rekvisit.

ADLIS & ÅKERLUND

Staffans Stollar Inledning i sig till. Allting förändras eller försvinner. UOM STOLLARNA förklarar. Det är något som man åtminstone kan lita på. Inb. 18:—

LINDBLADS

KJELL STRÖMBERG

Dikt och liv

"Vad han utövar är en litterär porträttkonst, där en öfversiktshandling kunnat om modellens berättelse, bollar stömmen och förenar sig med en fin uppläggning av verkens karaktär."

Åke Jacobson i SvD

NATUR OCH KULTUR

MARIANNE ZETTERSTRÖM

En sån vacker dag

Den stora läsketen som med förtjusning tog del av "En buket av Viola" återfinns här den speciella utgåvan av nummer och ord vermod som har gjort Marianne Zetterströms till en av landets främsta författare. Boken är illustrerad med teckningar av Carl Zetterström.

BONNIERS

EINAR VON BREDOW

SYDÖST-ASIEN — sken och verklighet

Redogörelse och analys av kulturella, politiska, sociala och religiösa förhållanden i Sydostasien. Gör det möjligt att följa utvecklingen i detta område.

ADLIS AKTUELLT/BONNIERS

KARL RAGNAR GIEROW

Skall jag taga vara på min broder?

"Här kulminerar en tradition som till en rymmer nummer Rydberg, Smolby och Gullberg... Han har skrivit en stor diskussion om en viktig fråga i vår tid."

Erik Lundberg i GT/NORSTEDTS

INGMAR LINDMARKER

Ett litet Amerika

Rapport från amerikansk fästning. Om vardagen i förstärkt Ry, nära till norr om Manhattan. Om motståndet under den lugna och stillsamma tiden. Om dubbelmoral, kyrkans makt, mafia, demonstrerande trossingar och Vietnam.

GEBERS

Om vardagen i förstärkt Ry, nära till norr om Manhattan. Om motståndet under den lugna och stillsamma tiden. Om dubbelmoral, kyrkans makt, mafia, demonstrerande trossingar och Vietnam.

GEBERS

TECKNAR-ANDERS

Anders lilla gröna

1968, året som gått — valåret, olympiåret — har varit ett toppår för Tecknar-Anders, Svenska Dagbladets högt skattade kronika. Aldrig har hans riktigt varit varare än i årets bok. Varje namn medlem i hörsamhet har alltid "Anders Lilla Gröna" till hands!

WILLIAMS FÖRLAGS AB

ALF ABERG

De fann Sverige att oss

En sydamerikansk äventyrare i Gustaf III:s Sverige var den första att värdas en så allsidig och personlig svensk syn. Och Pyloos, grekisk geograf gav på 1790-talet den första rapporten om "Lilla Träsk". Ni kommer att glädjas till denna bok om de män som upptäckt vår nationallängskär och våra äldringar.

Rikt Inb. 18:—

LIT FÖRLAG

GUNNAR BRUSEWITZ

Björnägare och fjällsmälare

"Min gäster av de färdig tecknade porträtten och konstnärer: att Brusewitz' verbala förmåga gott till en jämförelse med hans erkända utstyva tecknarkonst."

Per-Erik Tonnell i SvD

BJÖRN JULEN

Att skriva och ändå leva

På uppdrag av författarförbundet har docent Björn Julen skrivit den första översikten av de svenska författarnas fackliga och ideella ansträngningar.

PA/NORSTEDTS

GUNNAR E. SANDGREN

Blaskan

Det här är en föreläsning bok. Den handlar om journalistens betydande kunnskaper och ansträngningar i alla att säga sig med opinionen. Det finns en journalist, en essäist som har fått veta sig igenom för dessa problem. Men här ska han klara sin journalistiska situation?

BONNIERS

Gunnar Valquist har kunnat luktigt det nya social-politiska engagemang som kyrkorna har hon rest genom en rad europeiska länder på både ord och handling.

Verbum-Dialoq. 15:50

GUNNAR VALLQUIST

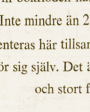
Kyrkor i uppbrott

1214 gamla svenska ordbruk och talesätt. Relig. kulturhistoria, härjande handbok för måldagstalar, föredragshäfter, för vännen av gamla svenska ord och uttryck.

NATUR OCH KULTUR

PER ERIK WAHLUND

Japansk dagbok

Japansk dagbok — impressioner och ironier. Den fina kinnären av japansk litteratur och författarskap till den finländska halskettan i samlingarna "Kosmosstrådet" och "Bombflygplan".

BONNIERS

STEN CARLSSON

Yrken och samhällsgrupper

Redogörelse för strukturanalysen i yrkeslivet och samhällskulturen. Behandlar yrkesvetenskapens historia, olika yrkesgruppers storlek, fackorganisationer och yrkeskonsekvenser för samhället. Författaren är professor i historia vid Uppsala Universitet.

ALMQVIST & WIKSELL

KAR DE MUMMA

Vi ses igen

"En snittligt utlägg, det är ingen tvekan om att han författat det. Det är en betryvande samhälls-skädding... bland det styvaste jag läst."

Allan Fagerström, AB

TOM SELANDER

Annorlunda mil med bil

Med Tom Selander som journalistiskt skildrad guide får ni på 23 bilster från Sälme till Vasterboten. Personligt och humoristiskt skildrar han färderna verkligen ger annorlunda mil med bil. Sen Rydén väntar för fina illustrationer.

RABEN & SJÖGREN

PER ERIK WAHLUND

Osed och orsord

1214 gamla svenska ordbruk och talesätt. Relig. kulturhistoria, härjande handbok för måldagstalar, föredragshäfter, för vännen av gamla svenska ord och uttryck.

NATUR OCH KULTUR

Japansk dagbok — impressioner och ironier. Den fina kinnären av japansk litteratur och författarskap till den finländska halskettan i samlingarna "Kosmosstrådet" och "Bombflygplan".

BONNIERS

Ett bokslut kan nu göras över årets bokutgivning.

Den har varit mycket omfattande.

Till bokfloden har åtskilliga SvD-medarbetare bidragit.

Inte mindre än 23 av dem finns med i årets utgivning.

De presenteras här tillsammans med sina böcker. Presentationen talar

för sig själv. Det är som synes ett mycket rikt fassetterat

och stort fört SvD-medarbetarna teckrar.

Ni som vill vara välorienterad —
prenumerera på Svenska Dagbladet 1969

Polemik och pedagogik under strecket

Wilhelm Sjöstrand som skoldebattör
och vetenskapskritiker

JOAKIM LANDAHL

Under efterkrigstiden kom det svenska skolväsendet att genomgå omfattande förändringar, inte minst genom framväxten av enhetsskolan. Kännetecknande för utvecklingen var en särskild relation mellan forskning och politik. Pedagogisk forskning fick rollen att under en lång följd av år följa en försöksverksamhet med enhetsskola. Det gav pedagogiken en samhällsroll som den tidigare inte haft. Detta kapitel undersöker hur relationen mellan forskning och politik kunde te sig på den massmediala arenan. Där kunde förväntningarna på den pedagogiska vetenskapen på olika sätt få offentlig spridning, genom antingen reproduktion eller problematisering. Relationen mellan forskning och vetenskap var således inte bara en intern angelägenhet för de närmast berörda, utan en fråga som förhandlades inför en publik. Att studera sådana offentliga förhandlingsprocesser är intressant eftersom det kastar ljus över frågan om vilken typ av vetenskapliga spörsmål som ansågs ha någon form av allmänintresse. Genom att studera relationen mellan forskning, politik och medier går det därmed att synliggöra hur och när vetenskaplig forskning blir en del av ett större samtal som i sin tur kan ha implikationer för ett större samhällsbygge.

I centrum för kapitlet står en enskild aktör och en särskild arena där denne verkade. Aktören är pedagogikprofessorn Wilhelm Sjöstrand, den ledande företrädaren för en mer humanistiskt, historiskt präglad peda-

gogikforskning och därtill en konservativ röst med stor skepsis mot den pågående utvecklingen av den svenska skolan. Arenan är *Svenska Dagbladets* avdelning Under strecket, där Sjöstrand var en regelbunden medarbetare.¹

En anledning till att Sjöstrand är intressant är hans dubbeltydiga position i offentligheten. Ett sätt att kategorisera forskare och intellektuella är med avseende på deras grad av inflytande och synlighet. Patrick Baert har exempelvis sökt utröna hur Sartre lyckades etablera sig som den megakändis han kom att bli.² Perspektivet kan även användas på motsatt sätt, för att diskutera hur det går till när individer misslyckas med att bli kända och erkända.³ Dominik Želinský argumenterar för att forskningen om intellektuella personer har varit närmast besatt av särskilt framgångsrika individer och han föreslår i stället ett ökat fokus på de mindre uppskattade och marginaliserade intellektuella.⁴ När det gäller fallet Sjöstrand är det inte helt självklart hur han ska kategoriseras. Han hade en mångårig karriär som en av få professorer i ämnet, skrev flera böcker och var massmedialt en av de mer synliga aktörerna i sin disciplin. Men samtidigt var han i politiskt avseende relativt marginaliserad, och detta i en tid när just relationen mellan forskning och politik började stärkas. I den meningen befann han sig innanför och utanför på ett sätt som gör honom till en intressant spegling av ämnet för denna text: relationen mellan utbildningspolitik och forskning på en medial arena under svensk efterkrigstid.

Under perioden genomgick det svenska skolväsendet omfattande förändringar, inte minst genom den internationellt uppmärksammade grundskolereformen. Kännetecknande för den svenska utvecklingen var en särskild relation mellan forskning och politik. Den bild som spreds var att Sverige i större utsträckning än andra länder lyckats formulera en långsiktig, forskningsbaserad plan för hur en grundskola kunde utvecklas, och att denna kontinuerligt utvärderades under processens lopp.⁵ Denna relation mellan forskning och politik kom i efterhand att plockas upp i historiska verk som Sixten Marklunds *Skolsverige*, eller i artiklar av Torsten Husén. På många sätt kan man säga att de utbildningspolitiska reformerna kommenterades av aktörer som själva sympatiserade med dem. Detta skedde även medialt genom att pedagogikforskare kommenterade utvecklingen i en rad olika medier, från tv, radio och dagspress till olika typer av ma-

gasin. Generellt sett har även i efterhand den typen av röster, progressiva och tillhörande ett vinnande läger, dominerat historieskrivningen. På senare år har det emellertid riktats uppmärksamhet mot en annan typ av röster – de konservativa. Ett exempel är Adam Laats, som i boken *The Other School Reformers* sökt göra en alternativ historieskrivning gällande viktiga aktörer i den amerikanska kontexten.⁶ Genom att synliggöra konservativa aktörer går det att ge en mer fullständig bild av vilken typ av budskap som hörts i den mediala offentligheten samt i vilken grad de haft politiskt inflytande. Genom att uppmärksamma Sjöstrands mediala roll vill jag med denna text ge ett bidrag till denna diskussion ur ett svenskt perspektiv, där den pedagogiska konservatismen på många sätt tog sig andra uttryck än i USA. Sjöstrand var, till skillnad från amerikanska konservativa debattörer, inte skeptisk till vare sig evolutionslära eller sexualundervisning och uttryckte inte nationalistiska tankegångar.

Texten är uppplagd på följande vis. Först introduceras den aktör och den massmediala arena som står i centrum för undersökningen: Wilhelm Sjöstrand och Under strecket. Därpå diskuteras två centrala aspekter av hans texter. Först exemplifieras hur Sjöstrand gick in i en dagsaktuell skoldebatt, därpå hur han framträdde som utbildningshistoriker.

En pedagog under strecket

I dag är det ytterst sällsynt att pedagogikforskare är synliga på kultursidor, vare sig som skribenter eller som föremål för recensioner och debatter. Inte heller historiskt sett har kultursidesvärlden varit en plats där pedagogikforskare verkat, om man inte räknar John Landquist som trots allt fick en professur i pedagogik och psykologi mot slutet av sin karriär. Undantaget som bekräftar regeln är Wilhelm Sjöstrand, mångårig medarbetare i *Svenska Dagbladets* sektion Under strecket. Sjöstrand författade 135 understreckare i *SvD* under perioden 1950–1980. Perioden sammanfaller ungefär med den period då han var professor i pedagogik och pedagogisk psykologi i Uppsala, 1950–1976.⁷

Wilhelm Sjöstrand (1909–1989) framstår på många sätt som den mest påtagliga humanisten bland de svenska pedagogerna under efterkrigstiden. Hans mest betydande insats som pedagogikforskare skedde inom

pedagogikens historia. Han skrev sin avhandling om den militära undervisningens historia och arbetade under en dryg tioårsperiod fram trebandsverket *Pedagogikens historia* (1954–1965). Under många år (1958–1983) var han dessutom ordförande för Föreningen för Svensk undervisningshistoria, som med sin bokutgivning var det självklara forumet för nästan alla utbildningshistoriska böcker under den aktuella tiden. Sjöstrands första historiska studier tillkom under inflytande av pedagogen Rudolf Anderberg, som dock själv saknade historisk kompetens. Sjöstrand kom i stället att betrakta idé- och lärdomshistorikern Johan Nordström, vars seminarium han följde, som sin egentlige lärare.⁸

Samtidigt är det svårt att entydigt kategorisera Sjöstrands tänkande. Även om han ofta propagerade för den humanistiska delen av pedagogiken var han bred i sin inriktning, en egenskap som han delar med disciplinen som helhet under efterkrigstidens första decennier. Med sina rötter inom filosofin kom ämnet, vars första professur tillsattes 1910, att få en mångsidig disciplinär identitet, där hårda och mjuka vetenskaper bidrog till det vetenskapliga arvet. Pedagogik hade en hybridartad karaktär, och forskare förväntades besitta kunskaper såväl om historia som om mätningar och tester. Detta var inte unikt för pedagogiken utan kan ses som en effekt av de långsamma förskjutningar och avknoppningar som skedde mellan discipliner under 1900-talet, då klyftan mellan naturvetenskap och humaniora vidgades, samtidigt som vissa discipliner, som psykologi, kunde uppträda på båda sidor av den allt bredare klyftan mellan de två kulturerna.⁹ När det gäller Sjöstrand illustreras hans dubbla position av hur *Svenska Dagbladet* valde att beskriva honom i sina annonser för Under strecket. I början av 1951 presenterades Under streckets medarbetare i en sådan annons. De delades in i sex olika ämneskategorier: litterära medarbetare; naturvetenskap och medicin; politiskt; humaniora; konst och teater; samt kyrkligt, teologiskt och religiöst. Sjöstrand placerades denna gång i kategorin "naturvetenskap och medicin". I slutet av samma år var det åter dags för en annons, men denna gång hade han fått en ny placering, nu under rubriken "humaniora", en mer rättvisande placering som han också skulle behålla framöver.

Sjöstrands och pedagogikens mångsidiga disciplinära identitet gör det möjligt att ställa frågor om vilken typ av kunskaper som under den aktu-

ella tiden kunde spela en roll i den utbildningspolitiska processen. Genom det mångfasetterade idéarvet kan en enskild disciplin, ja rentav en enskild person, ge oss inblickar i vilka kunskaper som ansågs tillräckligt relevanta för att mobiliseras i samhällsdebatten.

Sjöstrand debuterade som understreckarförfattare dagen efter att han blev professor. Han installerades som professor i pedagogik och pedagogisk psykologi vid Uppsala universitet den 29 april 1950. Installationsföreläsningen, som hade rubriken "De psykiska könsdifferenserna och pedagogiken", omnämndes i ett referat på *Svenska Dagbladets* förstasida, och föreläsningen beskrevs som "mycket uppmärksammas".¹⁰ Samma dag trycktes delar av föreläsningen som understreckare. Installationsföreläsningar av pedagoger brukade i regel tryckas i specialiserade publikationer, såsom universitetens årsböcker eller i vetenskapliga eller professionellt inriktade tidskrifter.¹¹ Att Sjöstrand i stället lät publicera sin föreläsning i *SvD* vittnar om en mer medietillvänd publiceringsstrategi. Hans akademiska karriär nådde därmed också sin kulmen parallellt med att han började sin bana som medarbetare i *Under strecket*. De två rollerna – som professor och understreckarförfattare – kom sedan att följas åt under en rad år. Han var professor fram till 1976 och hans sista understreckare publicerades den 2 maj 1980.

Inledningsvis kan det vara av värde att söka karakterisera forumet *Under strecket*. I dag är *Under strecket* huvudsakligen en plats för positivt präglade anmälningar av böcker. Denna karaktär är delvis en historisk nyhet. Johan Östling har i en studie av 1960-talets understreckare konstaterat att cirka 8 procent av urvalet kan beskrivas som regelrätta inlägg i en pågående debatt.¹² I en studie av mer sentida understreckare menar Urban Lundberg att debattmaterialet numera placeras på särskilda debattsidor (och i krönikor, kan tilläggas), och att merparten av *Under streckets* bokanmälningar i dag är positivt hållna.¹³ Sjöstrand använde *Under strecket* på båda sätten. Ibland anmälde han litteratur som han helt enkelt fann intressant, utan att någon polemisk udd gick att skymta. Men i många fall var i stället den debatterande och polemiska sidan ett betydande inslag i texterna. Även om de inte kan betraktas som renodlade debattartiklar, utan ofta präglas av ett sakligt och vetenskapligt anslag, genomsyras många av ett markerat missnöje med sakernas tillstånd.

I relation till det övriga pedagogiska fältet i Sverige kom Sjöstrand därmed att få en outsiderposition, åtminstone när det gällde relationen mellan forskning och politik. Han ställde sig ofta i opposition till de rådande trenderna och vägvalen inom svensk skolpolitik. Sin mest påtagliga och långvariga antagonist hade han i pedagogikprofessorn Torsten Husén, som till skillnad från Sjöstrand åtnjöt politiskt inflytande. Medan Sjöstrand, något förenklat, kan kategoriseras som konservativ, kom Husén att utveckla en hållning som bejakade de skolreformer som under 1960-talet ledde fram till skapandet av grundskolan. En hel del av Sjöstrands understreckare förhåller sig kritiskt till denna utveckling. 1981, ett år efter att Sjöstrand skrivit sin sista understreckare, kommenterade Husén Sjöstrands skrivelser i sina memoarer på följande sätt:

Wilhelm Sjöstrand, med vilken jag under en nära 30-årig professorsbana haft många kontroverser, är pensionerad. Jag samlade under många år de brev, flertalet skällebrev, jag hade mottagit från honom jämte de artiklar i Svenska Dagbladet, i vilka han regelbundet brukade göra ned mina, mina medarbetares och elevers publikationer, i en holk på vars rygg jag skrivit "Fallet Sjöstrand."¹⁴

Huséns beskrivning av den regelbundet förekommande kritiken indikerar ett särdrag för Under strecket som forum för debatt. Kännetecknande för avdelningen var att vissa enskilda skribenter återkom med stor regelbundenhet.¹⁵ När det gäller just skolfrågor var det speciellt två skribenter som kom att dominera Under strecket under 1900-talet: förutom Wilhelm Sjöstrand språkvetaren Erik Wellander. Båda hade en konservativ ansats och de låg nära varandra i många frågor. Andra skribenter förekom mer sporadiskt. Det faktum att enskilda författare återkom gör att Under strecket byggde på repetitionens princip: den som skrivit en text förväntades snart skriva en till. Minst en av två personliga egenskaper verkar ha krävts för att passa in i ett sådant sammanhang: uthållighet för att kunna variera ett tema gång på gång och mångsidighet för att kunna närma sig olika typer av forskning och fenomen. Som understreckarskribent finns det hos Sjöstrand ett repetitivt drag, han återkommer gärna till vissa frågor, samtidigt som han uppvisar en ämnesmässig bredd som spänner från utbildningshistoria till mätteori. När det gäller den uthålliga, repeti-

tiva kampen för en viss fråga, stimulerades den av det skolpolitiska förlopp som kom att präglade svenskt 1900-tal, och som syntes även under Wellanders tid som understreckarförfattare. Redan under 1920-talet kom Wellander att kritisera det pågående reformarbete som resulterade i 1927 års skolreform.¹⁶ Efter ett 1930-tal i relativ stiltje kom sedan 1940-talet, präglad av två stora statliga utredningar, vilket följdes av 1950-talet, präglad av den statligt styrda försöksverksamheten, vilket kulminerade i 1962 års grundskola. Den dynamiska och utdragna processen blev sammantaget ett tacksamt stoff att behandla i *Under strecket*. Här fanns helt enkelt en kompatibilitet mellan personer som gärna återkom till hjärtefrågor, ett medium som tillät detta och en skolpolitisk process som möjliggjorde det genom sin utsträckning i tiden.

Sjöstrands roll som debattör och understreckarnas publika genomslag förstärktes genom att de i flera fall kom att tryckas i bokform.¹⁷ Det förlängde livslängden på inläggen, förtydligade deras tendens och bidrog till att de kom att bli recenserade och debatterade på ett annat sätt än de enskilda understreckarna. Böckerna var inte okontroversiella, och när Sjöstrands bok *Skolreformen i stöpsleven* publicerades 1954 valde förlaget att beskriva Sjöstrands teser som omdiskuterade. I en annons för *Skolreformen i stöpsleven* citerades Gunnar Heléns recension i *Stockholms-Tidningen*, som beskrivit boken som ett ”regelrätt stridsinlägg, författat i den kända avsikten att såra”.¹⁸ I en annan annons för samma bok citerades fyra recensenter, två positiva och två negativa. Rubriken på annonsen var ”Vem håller ni med?”. Även om boken hade undertiteln ”Svensk skolpolitik i vetenskaplig belysning – ett diskussionsinlägg” bjöds läsaren in till en reflexion över sant och falskt, och skolpolitiken blev inte bara en fråga om objektivitet utan även en sorts kamp mellan olika läger, en spännande tävlan där man kunde välja lag.¹⁹

En förutsättning för Sjöstrands relativt rikhaltiga produktion i *Svenska Dagbladet* var hans mångsidighet. Han kom sedermera att beskrivas som den siste polyhistorn inom sin disciplin, en mångsidighet som hade en grogrund i pedagogikens traditionellt mångfasetterade position inom det disciplinära fältet.²⁰ Kraven på en professor omfattade såväl ’hårda’ som ’mjuka’ kunskapsområden, och Sjöstrands kännedom om allt från mätteori till historia var inte unik. Mångsidigheten var förstas tacksam för den som

ville etablera sig som understreckarförfattare. Samtidigt var han specialiserad i den meningen att nästan allt han skrev om hade en koppling till pedagogiska frågeställningar. Den typ av texter han anmälde handlade oftast om skol- och utbildningsfrågor, och inkluderade avhandlingar, debattböcker, statliga utredningar och myndighetstexter, särskilt från Skolöverstyrelsen.²¹

Enhetsskolan

I denna mångfald av ämnen fanns det ett ämne som Sjöstrand ofta återkom till: enhetsskolan. Intresset bör ses mot bakgrund av att forskning och politik under 1950-talet kom att knytas samman på ett delvis nytt sätt genom den stora skolreform som genomdrevs under decenniet. Enhetsskolan, senare kallad grundskolan, kom att bli den kanske vanligaste fråga som Sjöstrand behandlade.²² Hans inställning till reformen var kritisk, något som framkom i otaliga artiklar under ett flertal år. Den första artikeln i ämnet publicerades 1952 och den sista 1962.²³

Det finns som sagt ett visst repetitivt drag i Sjöstrands texter, som bör ses som en avspegling av den politiska process varmed enhetsskolan blev till. Enkelt sammanfattat var det 1946 års skolkommision som ledde fram till ett principbeslut 1950 om nioårig enhetsskola, som dock fullt ut skulle realiseras först på 1970-talet. Av avgörande betydelse för detta utdragna förlopp var att riksdagen beslutade att en försöksverksamhet med enhetsskola skulle inrättas. Detta beslut innebar i sin tur att den pedagogiska forskningen fick stort utrymme att kontinuerligt utvärdera och därmed potentiellt påverka det utbildningspolitiska förloppet. Det öppnade ett utrymme för vetenskap, men också för vetenskapskritik, som Sjöstrand kom att utnyttja, inte minst i sina understreckare. Redan i hans första understreckare i ämnet, "Enhetsskola på god tro?", slogs tonen an:

Ty hur mycket man än må uppskatta SÖ:s strävan att planera försöksverksamheten på ett vetenskapligt betryggande sätt [...] så förefalla dessa [experiment] åtminstone hitintills inte hållbara och övertygande enligt den pedagogiska forskningens krav. Man får endast hoppas, att det blir bättre i fortsättningen. Ty eljest kommer enhetsskolan att realiseras på ingenting annat än god tro.²⁴

Oftast handlade diskussionen om kritiska genomgångar av svensk forskning och utredningsarbete. Det kunde röra sig om en skeptisk läsning av statliga utredningar, myndighetstexter och politiska beslut, där Sjöstrand genomgående sökte ifrågasätta den vetenskapliga grunden till de tolkningar som gjorts. Av intresse i detta sammanhang är vilken typ av kunskaper som han då kom att mobilisera. Något generaliserat kan man säga att det inte är humanisten Sjöstrand som driver sina teser i dessa fall. Snarare är det psykologins och de statistiska mätningarnas positivistiska vetenskapsideal som tas i bruk. Därmed kunde Sjöstrand bemöta motståndarna på deras egen arena. Inte sällan anklagade han sina motståndare för att ha mätt fel saker på fel sätt. Han sökte även själv att experimentellt studera enhetsskolefrågan.²⁵

En annan typ av kunskaper som användes var internationella. Under efterkrigstiden fanns det generellt ett växande intresse för internationella frågor, bland såväl forskare som praktiker. Under 1950- och 1960-talen bildades de första internationella sällskapen i det tvärvetenskapliga fält som kom att kallas *comparative education*.²⁶ Sjöstrand bidrog själv till det internationella perspektivet genom läroboken *Skola och undervisning i Sverige och andra länder: En jämförande översikt*, som gavs ut i flera upplagor under 1950- och 1960-talen.²⁷ I hans understreckare kom internationella argument ibland att användas för att underbygga kritiken mot enhetsskolan. Internationellt fanns det gott om exempel på länder som ännu inte fullt ut beträtt enhetsskolans väg, exempelvis England, som Sjöstrand diskuterade i två understreckare.²⁸ Sjöstrand diskuterade även det amerikanska exemplet, där en form av enhetsskola prövats sedan länge, och där man – enligt Sjöstrand – kommit att ifrågasätta denna, inte minst i kölvattnet av Sputnikkrisen.²⁹

Även om Sjöstrand på många sätt ansträngde sig för att framstå som saklig och neutral förekom uppfattningen att han gravt misslyckades med denna föresats, och att det även märktes i undervisningen. I *Dagens Nyheter* framfördes anklagelser om att han i sin undervisning bedrev en tendentiös agitation mot enhetsskolan.³⁰ Sjöstrand avvisade anklagelsen med hänvisning till sin popularitet som föreläsare: ”Det är ett allvarligt påstående, särskilt för mig, som sannolikt har det talrikaste auditoriet i föreläsningssammanhang i Sverige. Studentantalet på mina föreläsningar i universi-

● **WILHELM SJÖSTRAND** var professor i pedagogik och pedagogisk psykologi vid Uppsala universitet mellan 1950 och 1976. Här sitter han vid sitt skrivbord i oktober 1957.

tetets aula i Uppsala brukar nämligen variera mellan 300 och 450.”³¹ Synpunkter på Sjöstrands tillförlitlighet uttrycktes även i samband med en understreckare där Sjöstrand anmälde Torsten Huséns och Gunnar Boalts bok *Skolans sociologi*. Sjöstrand hade avfärdat boken som ”närmast en propagandaskildring av det slag, som man inte väntar sig att finna inom en västerländsk demokrati”³² – en formulering som ovanligt nog fick Husén att skriva ett genmäle.³³ Även *Aftonbladets* ledarsida reagerade i en artikel som angrep Sjöstrand och meningsfränden Erik Wellander.³⁴

● **UNDERSTRECKARE I BOKFORMAT.** Wilhelm Sjöstrand, som var starkt kritisk till den pågående skolreformen, samlade 1954 några av sina tidningstexter i boken *Skolreformen i stöpsleven*.

Givet den kritik som Sjöstrand upprepade gånger riktade mot vissa av sina kollegor kan man ställa sig frågan hur han såg på den vetenskapliga disciplin han själv representerade. Vid några tillfällen kom han att på ett mer uttalat sätt kommentera sin syn på pedagogikens status som vetenskap. Genomgående agerade han som en ambassadör för det egna ämnet, som han betraktade som en bred disciplin med vida tillämpningsområden, även om han också kunde vara mycket kritisk mot hur den stundtals tillämpades. Ett intressant bidrag till frågan om pedagogikens användbarhet är hans första understreckare, "Psyksiska könsdifferenser och pedagogiken". I bidraget, som diskuterade frågan om arv och miljö i relation till köns- skillnader, lutade han åt att könsskillnader var mer miljöbetingade än många trodde. Detta faktum gav, menade Sjöstrand, pedagogiken en mer

vidsträckt roll än om könsskillnaderna hade varit medfödda (konstitutionella), varpå han skisserade hur tre sidor av pedagogiken – den historiska pedagogiken, den komparativa (internationella) pedagogiken samt den pedagogiska psykologin – kunde undersöka frågan. För att komma från en i övrigt konservativ röst är inlägget okonventionellt, men typiskt för skribenten med tanke på den upphöjda roll som han ger pedagogiken.

Rollen som ambassadör för den egna disciplinen tog sig också uttryck i olika typer av gränsdragningar i relation till utomstående tanketraditioner. År 1957 skrev Sjöstrand ett inlägg om begåvningsreserven där han kritiserade Herbert Tingsten och i förbigående refererade till sig själv som fackman och Tingsten som lekman. Tingsten svarade på inlägget i *DN* och Sjöstrand avslutade med en replik i *SvD*, där han återigen målade upp en motsättning mellan djupgående expertis och vittfamnande men ytlig bildning. Tingsten avfärdades här med ord som att "polyhistorns tid är förbi" och att viktiga samhällsfrågor kunde vara för invecklade för en "autodidakt".³⁵

Sjöstrand kom också att försvara disciplinen mot olika angrepp. Hans försvar blev inte minst tydligt när han 1965 attackerade ett förslag om att göra om psykologutbildningen. Psykologi och pedagogik hade sedan länge nära relationer och detta märktes även i psykologutbildningen. För att utbildas till psykolog krävdes två betyg i pedagogik. När ett förslag väcktes om att minska kraven till endast ett betyg i pedagogik var Sjöstrand inte sen att komma med kritik. Han anförde att nästan alla som studerade pedagogik på tvåbetygsnivån i Uppsala var blivande psykologer. Förslaget skulle med andra ord innebära ett dråpslag för den egna institutionen.³⁶ Sjöstrand var således inte kritisk mot pedagogisk forskning per se, utan endast mot de sätt på vilken den bedrivits av ledande företrädare.

Pedagogikhistoria

Sjöstrands specialitet fanns inom det pedagogikhistoriska området, och han kom även i detta ämne att skriva ett flertal understreckare, även om de länge befann sig i minoritet. Det är först under 1970-talet som den historiska inriktningen blir ett påtagligt, för att inte säga dominerande,

inslag i hans understreckare. Det är i dessa texter som Sjöstrand mer renodlat träder fram som humanistisk forskare. Det aktualiserar frågan hur de skiljer sig från de tidigare nämnda artiklarna. I vilken mån griper exempelvis dessa mer historiskt inriktade understreckare in i en dagsaktuell politisk debatt? I vilken mån används historia för att kritisera meningsmotståndare?

Svaret är att pedagogikhistorikern Sjöstrand har ett helt annat anslag än skoldebattören Sjöstrand. Det är slående att han i dessa texter i regel är mycket mer positivt inställd till föremålet för sin anmälan. Det ska också påpekas att han i någon mening satt på två stolar, eftersom han sedan 1958 var ordförande för den förening som gav ut huvuddelen av den pedagogik-historiska produktionen i landet. Föreningen för svensk undervisningshistoria hade en årsboksserie, där minst en titel gavs ut per år. Sjöstrand kom att vid upprepade tillfällen anmäla den litteratur som han själv varit med om att ge ut. När han recenserade enskilda verk, oftast klart positivt, kom han därmed också indirekt att skänka uppmärksamhet åt årsboksserien. Vid ett tillfälle gav han även hela bokserien ett särskilt omnämnande. I samband med att 1962 års böcker anmälades inledde Sjöstrand med att beskriva föreningens utgivning som exceptionell:

Det torde f.n. inte finnas någon motsvarighet till den serie aktstycken och monografier på över 100 volymer, som går under namnet "Årsböcker i svensk undervisningshistoria" (ÅSU). Det ligger närmast till hands att göra en jämförelse med "Monumenta Germaniae Paedagogica", som utgetts av "Die Gesellschaft für deutsche Erziehungs- und Schulgeschichte" med 62 band under åren 1886–1938. Denna publikation har emellertid tyvärr ännu inte återupptagits efter det andra världskrigets slut.³⁷

Hur förhöll sig de historiskt inriktade understreckarna till den dagsaktuella debatten? På det stora hela använder Sjöstrand sällan historiska observationer för att göra inlägg i en pågående debatt. Givet hans i övrigt konservativa hållning kan detta väcka viss förvåning. Inte minst för en nutida läsare är detta något som sticker ut. I dag tenderar ju nästan alla skoldebattörer att använda den gamla skolan som en källa till inspiration och ett föredöme för hur skolan egentligen borde fungera.³⁸ Även om det i grun-

den fanns ett förfallstänkande hos Sjöstrand, en övertygelse om att skolan höll på att förändras till det sämre, ägnade han sig inte åt att visa hur bra den hade varit i det förflutna. Historia var således först och främst en sorts bildningsämne, där kunskaper hade ett egenvärde, löskopplade från dagsaktuella frågor kring skolans kris.

Och när han väl kopplade samman historia och nutid var inläggen oftast relativt sansade. I understreckaren "Skolans fostran förr och nu" kommenterar han exempelvis att skolans fostrande uppgift ingalunda är en ny uppfattning, något som sedan exemplifieras genom två nya historiska studier. Den historiska blicken innebar i detta fall förvisso vissa kritiska perspektiv på nuet, men utan att skapa en affekterad debatt om hur nuet skilde sig från det förflutna. Grundtonen blev optimistisk snarare än pessimistisk, och optimismen handlade om ett kunskapsbidrag: att landet fått ett nytt tillskott av historisk litteratur, ett "tungt vägande bidrag till svenskt pedagogiskt tänkande".³⁹

Sjöstrands roll som positiv uppmuntrare av historisk forskning gällde inte i alla lägen. Ett undantag är hans recension (publicerad på kultursidan och ej som understreckare) av nyutgåvan av Rousseaus *Émile*. Recensionen kretsar nästan uteslutande kring bokens förord, skrivet av Ronny Ambjörnsson.

Ambjörnsson är idé- och lärdomshistoriker, och hans inledning hade passat bättre i en publikation för specialister på detta område. Nu får läsaren ingen större hjälp till förståelsen för Rousseaus verk. Tyvärr har istället en hel del rent missvisande uppgifter insmugit sig i en presentation, som i många stycken är otagbar för en fackman inom pedagogikens historia.⁴⁰

Sjöstrands kritik, som vi här inte behöver fördjupa oss i, kretsade alltså kring gränserna mellan två discipliner och vilka som bäst bidrog med kunskaper i det aktuella fallet. Sjöstrand trädde här fram som den rutinerade mannen "av facket" som avfärdade en ung uppkomling från en annan disciplin som gjorde anspråk på att uttala sig om en pedagogisk klassiker. Ambjörnsson svarade med en replik, där han beskrev Sjöstrands budskap som "bliv vid din läst". I motsats till detta budskap tyckte Ambjörnsson att det var bra om gränserna mellan de akademiska disciplinerna uppmju-

kades, och att idé- och lärdomshistoria till sin karaktär var just ett sådant ämne. ”Istället för att misstänksamt avvisa intränglingar på den egna gräsmattan borde Sjöstrand ta till sig de med nödvändighet avvikande synpunkter som en annan utgångspunkt kan tillföra det egna ämnet.”⁴¹ Sjöstrand avslutade med en dräpande slutreplik där han fortsatte att insistera på Ambjörnssons okunnighet.⁴²

Försvaret för pedagogikens historia kunde också ta sig mer inomvetenskapliga uttryck. Inom lärarutbildningen hade pedagogikens historia varit ett stående inslag ända sedan 1800-talet, en sorts kärnkompetens som samtliga lärare antogs vara betjänta av. I mitten av 1960-talet publicerades en statlig utredning om lärarutbildningen.⁴³ De historiska inslagen skulle enligt utredningen inte elimineras. Sjöstrand var emellertid starkt kritisk till det historiebruk som utredningen företrädde. Han citerade ett avsnitt som antydde att de aktuella skolreformerna var oundvikliga följder av samhällsförändringar, något som inte stämde överens med hans egen uppfattning att de i högsta grad hade varit möjliga att undvika. Sjöstrand såg detta som en form av indoktrinering, och jämförde betänkandet med hur man i Sovjet skrev historia. I samma understreckare anmälde han boken *Pedagogiska utvecklingslinjer* av Henry Egidius, som han menade exemplifierade den tendens som den statliga utredningen gav uttryck för.⁴⁴ Den typen av gränsdragningar var sannolikt viktiga för att markera Sjöstrands auktoritet på det historiska området, även om han trots allt oftast var positiv till den pedagogikhistoria som han anmälde.

Slutdiskussion

Vilken typ av kunskaper mobiliseras av akademiker när de bedriver debatt på en offentlig arena? I den här studien har vi mött pedagogikprofessorn Wilhelm Sjöstrand och hans relativt flitiga närvaro i *Svenska Dagbladets* avdelning Under strecket. Genom att rikta fokus mot två sidor av Sjöstrands mediala produktion – skoldebattörens och pedagogikhistorikerns – har vi fått anledning att undersöka vilken typ av kunskaper som kan bli till politiskt sprängstoff.

Wilhelm Sjöstrand hörde till den skara av skribenter som använde Under strecket som ett forum för en debatt om den pågående utvecklingen.

Den fråga som särskilt upptog honom var utvecklingen mot enhetsskola, och hans argumentation är av visst intresse. Trots sin gedigna förankring i undervisningshistoria var det inte där han grundade sina resonemang, något som kan förvåna en nutida läsare. I dagens skoldebatt är det vanligt att forna tiders skola åberopas som ett förebildligt exempel.⁴⁵ Det historiska tillbakablickandet har kommit att bli något av en stapelvara inom dagens skolkrisdiskussioner och tillämpas i de flesta läger, även om det förstås är särskilt förenligt med en konservativ grundsyn. Wilhelm Sjöstrand kan, på det stora hela, betraktas som konservativ och med tanke på att han var en historiskt inriktad forskare skulle man kunna förvänta sig att han skulle underbygga sin argumentation mot enhetsskolan med just historiska argument som suggererade fram en kontrast mellan nu och då, en förfallsberättelse. Den typen av texter är emellertid mycket ovanliga i Sjöstrands produktion. Det anmärkningsvärda är att han som konservativ aktör inte valde att bruka sina historiska kunskaper utan snarare utmanade psykometrikerne på deras egen arena för att diskutera den skola som höll på att ta form. Snarare än att kontrastera nuet mot dåtiden var det alltså nuet jämfört med framtiden som bildade grund för hans förfallsberättelse. Historiska kunskaper tedde sig således relativt irrelevanta när det gällde att diskutera framtidens skola. Hur kan man förstå detta? En möjlig förklaring kan sökas i den speciella temporalitet som kännetecknade de politiska reformerna. Någon tydlig gräns mellan nutid och dåtid fanns inte, eftersom nuet ständigt upplöstes av de kontinuerliga politiska reformerna. I ett sådant läge tedde det sig måhända ointressant att ställa nutid mot dåtid, och desto mer relevant att reflektera över vart utvecklingen var på väg. Rent allmänt fanns det också en stark inriktning på framtiden i form av planering där humaniora inte premierades på samma sätt som andra vetenskaper.⁴⁶ Mot bakgrund av den utvecklingen är det logiskt att se hur Sjöstrands historiska texter inte blev särskilt relevanta i den pågående debatten om framtidens skola. De blev bildningsstoff snarare än politiskt sprängstoff.

Rent prestigemässigt intog Sjöstrand en dubbeltydig position: väletablerad, synlig och välmeriterad, men utan ett tydligt politiskt inflytande. Att vara etablerad som understreckarförfattare och att ha en inflytelserik position i samhällsdebatten var inte liktydigt. En konservativ röst som

● **WILHELM SJÖSTRAND** (till höger) och Sveriges yngre läroverks-
lärares förening i Uppsala maj 1964.

Sjöstrands må ha hörts på *Svenska Dagbladets* sidor, och stundtals utanför, men dess avtryck på den faktiska politiken blev begränsat. I riksdagsdebatten 1962 kunde ecklesiastikminister Ragnar Edenman segervisst konstatera att "idag är det väl endast den outtröttlige professor Erik Wellander, som i *Svenska Dagbladets* understreckare söker hålla skolkonservatismens fana högt". Konservatismen tedde sig med andra ord marginaliserad, till den grad att man till och med kunde glömma att nämna Sjöstrands namn.

Stellan Arvidson nämnde i samma debatt båda namnen, men återigen var det som en påminnelse om deras maktlöshet. Arvidson menade att det var svårt att finna en hållbar reaktionär ståndpunkt i skolfrågan, lägret var alltför splittrat: ”Professorerna Erik Wellander och Wilhelm Sjöstrand tycks ha arbetat förgäves.”⁴⁷

Den här studien har handlat om en enskild aktörs verksamhet på en massmedial arena. Det kan konstateras att arenan passade aktören som hand i handske. Att Sjöstrand bjöds in att regelbundet medverka som understreckarförfattare är intressant, inte minst i ljuset av att tidningen redan börjat anlita språkvetaren Erik Wellander, som på många sätt skrev liknande texter som Sjöstrand. Att arenan visade sig vara kompatibel med Sjöstrand var med andra ord inte enbart ett tecken på att han fyllde en tom nisch, utan snarare på att han ansågs passa in i ett redan beprövat koncept, om än med mer vetenskaplig kompetens inom pedagogik och med mer specialiserade kunskaper i utbildningshistoria. Genom denna grundläggande samstämmighet mellan författare och medium går det att förstå att Sjöstrand gång på gång fick skriva understreckare. Samtidigt är det kanske också en nyckel till Sjöstrands relativa marginalisering. I en tid när de kulturradikala strömningarna blev allt starkare, tydligt inte minst i *Dagens Nyheter*, kom skoldebatten i Under strecket att te sig mer nischad, homogen, förutsägbart och konservativ än genomsnittet. I termer av kunskaps-cirkulation rörde sig Sjöstrands texter i viss mån inom ett slutet system.

Noter

Kapitlet är skrivet inom projektet ”Pedagogik: En historisk studie av en omstridd disciplin” som finansieras av Riksbankens Jubileumsfond.

1. Jämför begreppen kunskapsarena och kunskapsaktör i Johan Östling, ”En kunskapsarena och dess aktörer: Under strecket och kunskaps-cirkulation i 1960-talets offentlighet”, *Historisk tidskrift*, 140:1 (2020), s. 95–124. För forskning om Under strecket se även Urban Lundberg, ”Fragmentering och kris: Humanioras status och ställning i samhällsdebatten speglad genom Under strecket”, i Johannes Heuman, Jenni Sandström & Sten Widmalm (red.), *Oumbärliga samtal: Humaniora och samhällsvetenskap i svensk offentlig debatt* (Göteborg: Daidalos, 2020), s. 141–183.

2. Patrick Baert, *The Existentialist Moment: The Rise of Sartre as a Public Intellectual* (Cambridge: Polity, 2015).
3. Henrik Lundberg, "Hur man blir en bortglömd svensk filosof", i Carl-Göran Heidegren, Henrik Lundberg & Klas Gustavsson (red.), *Sverige och filosoferna: Svensk 1900-talsfilosofi i sociologisk belysning* (Lund: Studentlitteratur, 2018), s. 195–236.
4. Dominik Želinský, "The Sociology of Intellectuals in the 20th and 21st Century", *Sociology Compass*, 14:4 (2020), s. 1–10.
5. Linda Greveling, Hilda T.A. Amsing & Jeroen J.H. Dekker, "Crossing Borders in Educational Innovation: Framing Foreign Examples in Discussing Comprehensive Education in the Netherlands, 1969–1979", *Paedagogica Historica: International Journal of the History of Education*, 50:1–2 (2014), s. 76–92.
6. Adam Laats, *The Other School Reformers: Conservative Activism in American Education* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2015).
7. Sjöstrands produktivitet var tämligen jämn under perioden men som högst på 1960-talet. Han publicerade 39 stycken streckare under 1950-talet (varav 27 under åren 1957–1959); 58 stycken på 1960-talet; 38 stycken 1970–1980. Därtill skrev han ett mindre antal kultursidesartiklar i samma tidning.
8. Ingemar Nilsson, "B H Wilhelm Sjöstrand", *Svenskt biografiskt lexikon*, band 32, Sehlstedt-Sparreband (Stockholm: Edita, 2003–2006), s. 401.
9. Jeroen Bouterse & Bart Karstens, "A Diversity of Divisions: Tracing the History of the Demarcation between the Sciences and the Humanities", *Isis* 102:2 (2015), s. 341–352.
10. "Blodpropp vanligaste dödsorsak", *SvD*, 30/4 1950.
11. Ett undantag var John Landquists installationsföreläsning som trycktes i *Bonniers litterära magasin*. John Landquist, "Psykologiens forskningsgrenar", *Bonniers litterära magasin*, 5:4 (1936) s. 260–270.
12. Östling 2020, s. 104.
13. Lundberg 2020, s. 153–154, 160.
14. Torsten Husén, *En obotlig akademiker: En professors memoarer* (Stockholm: Natur & Kultur, 1981), s. 49–50.
15. Alf Åberg skrev exempelvis 500 understreckare, se Östling 2020, s. 111.
16. Erik Wellander skrev hundratalet understreckare om skolfrågor under fyra decennier, exempelvis "Den nya regeringen och skolfrågan", *SvD*, 21/4 1923 och "Okunighet eller bluff?", *SvD*, 10/6 1964.
17. Wilhelm Sjöstrand, *Skolreformen i stöpsleven: Svensk skolpolitik i vetenskaplig belysning – ett diskussionsinlägg* (Stockholm: Natur & Kultur, 1954); Wilhelm Sjöstrand, *För och mot den nya skolan* (Stockholm: Natur & Kultur, 1960). Om det symbiotiska förhållandet mellan massmedier och debattböcker se David Larsson Heidenblad, "Överlevnadsdebattörerna: Hans Palmstierna, Karl-Erik Fichtelius och miljöfrågornas genombrott i 1960-talets Sverige", i Fredrik Norén & Emil Stjernholm (red.), *Efterkrigstidens samhällskontakter* (Lund: Mediehistoriskt arkiv, 2019), s. 157–184, särskilt 179.

18. Annonss, *DN*, 18/10 1954.
19. Annonss, *SvD*, 14/12 1954.
20. Urban Dahllöf & Lars-Gunnar Holmström, "Wilhelm Sjöstrand död: Var en stridbar samhällsdebattör", *SvD*, 15/12 1989.
21. Det finns ett tydligt undantag från denna tendens: Sjöstrand skrev också ett tiotal artiklar om kriminalitet, och även om uppfostringsfrågor i skola och hem kunde beröras även här får dessa artiklar betraktas som ett särskilt tema i Sjöstrands produktion. Se exempelvis Wilhelm Sjöstrand, "Kriminalvårdens byggnadsproblem", *SvD*, 19/7 1971.
22. Det är inte helt lätt att kvantifiera hur många artiklar det rör sig om. Många artiklar kommer mer indirekt in på frågan om enhetsskolan. En fråga som intimt hörde samman med enhetsskolefrågan var lärarutbildningen. Ett vanligt antagande under perioden var att en enhetsskola behövde en gemensam lärarutbildning, och därför behövde man skapa en ny form av institution där detta kunde ske, det vill säga lärarhögskolor. Med start från den första propositionen i frågan, 1954, skulle Sjöstrand komma att skriva sju understreckare om lärarutbildningen. Det kan verka förvånande att en enskild professionsutbildning kunde diskuteras så många gånger av samma person, men det kan förklaras av dess intima koppling till enhetsskolereformen. Se exempelvis Wilhelm Sjöstrand, "Lärarhögskola 'på försök'", *SvD*, 24/4 1954.
23. Wilhelm Sjöstrand, "Enhetsskola på god tro?", *SvD*, 2/7 1952; "Ger tidig differentiering bättre resultat?", *SvD*, 28/6 1962.
24. Sjöstrand 1952, "Enhetsskola på god tro?".
25. Wilhelm Sjöstrand, *Skolan och demokratin: Ett experimentellt bidrag till differentieringsfrågan* (Malmö: Codex, 1966).
26. I USA bildades 1956 The Comparative Education Society (CES, senare CIES) och 1961 bildades The Comparative Education Society in Europe (CESE).
27. C.E. Sjöstedt & Wilhelm Sjöstrand, *Skola och undervisning i Sverige och andra länder: En jämförande översikt* (Stockholm: Natur & Kultur, 1952).
28. Wilhelm Sjöstrand, "Den engelska enhetsskolan", *SvD*, 22/10 1959 och "Enhets-skolan i England", *SvD*, 13/7 1961.
29. Wilhelm Sjöstrand, "Amerikansk skoldebatt", *SvD*, 3/3 1959; "Enhetsskolekritik i USA", *SvD*, 11/6 1959; "Sputnikskräck eller pedagogisk självbesinning", *SvD*, 7/7 1959. Sjöstrands hållning skilde sig avsevärt från hur Torsten Husén uppfattade frågan, se Torsten Husén, "Amerikansk debatt i satellitåldern", *DN*, 4/2 1959.
30. Lars Furhoff, "Pedagogik på villovägar", *DN*, 16/5 1961.
31. Wilhelm Sjöstrand, "Svar om pedagogik", *DN*, 18/5 1961.
32. Wilhelm Sjöstrand, "Från den pedagogisk-sociologiska författarfabriken", *SvD*, 16/6 1964.
33. Torsten Husén, "Professor Sjöstrands objektivitet", *DN*, 23/6 1964.
34. Per-Åke Walton, "Reaktionär lidelse i professorernas skolteorier", *AB*, 1/9 1964.

35. Wilhelm Sjöstrand, "Naturbegåvning och kulturbegåvning", *SvD*, 27/1 1957.
36. Wilhelm Sjöstrand, "Hotet mot pedagogiken", *SvD*, 13/7 1965.
37. Wilhelm Sjöstrand, "Folkskola och lärarutbildning för 100 år sedan", *SvD*, 16/5 1962.
38. Joakim Landahl, David Sjögren & Johannes Westberg (red.), *Skolans kriser: Historiska perspektiv på skolreformer och skoldebatter* (Lund: Nordic Academic Press, 2021).
39. Wilhelm Sjöstrand, "Skolans fostran förr och nu", *SvD*, 29/4 1967.
40. Wilhelm Sjöstrand, "Émile – ett tankeexperiment", *SvD*, 5/1 1978.
41. Ronny Ambjörnsson, "Rousseau och samhället", *SvD*, 7/2 1978.
42. Wilhelm Sjöstrand, "Rousseaus människa och medborgare", *SvD*, 1/3 1978.
43. *Lärarutbildningen: 1960 års lärarutbildningssakkunniga*, SOU 1965:29.
44. Wilhelm Sjöstrand, "Lärarutbildningen och pedagogikens historia", *SvD*, 28/10 1965. Fem år senare publicerades Pedagogikutredningen, som enligt Sjöstrand hade ett alltför snävt perspektiv på pedagogik. Han varnade för att pedagogikhistoria hängde löst och att pedagogik reducerades till att handla om "konsten att undervisa". Wilhelm Sjöstrand, "Pedagogik och samhälle", *SvD*, 6/8 1970.
45. Joakim Landahl, "The Pisa Calendar: Temporal Governance and International Large-Scale Assessments", *Educational Philosophy and Theory*, 52:6 (2020), s. 625–639.
46. Hampus Östh Gustafsson, *Folkhemmets styvbarn: Humanioras legitimitet i svensk kunskapspolitik 1935–1980* (Göteborg: Daidalos, 2021).
47. Riksdagens protokoll, Andra kammaren nr 22, 22 maj 1962.